

Historische plattegronden van Nederlandse steden

deel 7

LEIDEN

samengesteld door

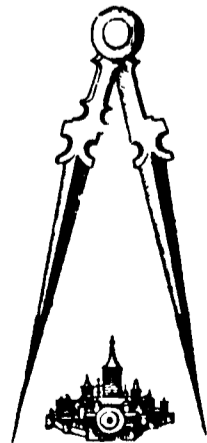
S. Groenveld
R. C. J. van Maanen
W. E. Penning

met medewerking van

P. J. M. de Baar

onder redactie van

D. de Vries

Uitgegeven door De Stichting Historische Stadsplattegronden te Lisse
in samenwerking met Uitgeverij 'Canaletto' te Alphen aan den Rijn 1997

Inhoud

I	Inleiding	1
II	De ruimtelijke ontwikkeling van Leiden tot 1896, door R.C.J. van Maanen	3
	1 Ontstaan en vroegste ontwikkeling van de nederzetting	
	2 De middeleeuwse stad	
	3 De stad voor, tijdens en na de Gouden Eeuw	
	4 De stad in de negentiende eeuw	
III	Leiden in kaart. De ontwikkeling van de cartografie van de stad Leiden, vooral in gedrukte kaarten verschenen tussen 1550 en 1900, door S. Groenveld met medewerking van P.J.M. de Baar	33
	1 Inleiding	
	2 Pieter Sluijter en zijn kaart van Leiden en omgeving, 1550	
	3 Jacob van Deventer, circa 1560	
	4 Joost Janszoon Beeldsnijder of Bilhamer, 1574	
	5 Hans Liefvrick en zijn kaarten van Leiden, 1574, 1576, 1580	
	6 Van Bast tot Blaeu, 1600-1649	
	7 Jan (I) Pietersz. Dou en zijn stadskaart van 1614	
	8 Balthasar Florisz. van Berckenrode en Abraham Goos (voorheen 'Boxhorn'), 1629	
	9 Johannes (II) Dou en de kaart van Leiden en de stads-heerlijkheden, 1649	
	10 Johan (III) Dou en Christiaan Hagen, 1667-1675	
	11 Een lange 18de eeuw, 1675-ca. 1800	
	12 De Ramp van 1807, Pieter van Campen en het begin van nieuwe opmetingen	
	13 Het kadaster, zijn landmeters en de kartering van Leiden, 1823-1824	
	14 Salomon van der Paauw, zijn atlas van 1825 en de ervan afgeleide kaarten	
	15 Willem Jacob van Campen en zijn kaarten van Leiden, 1845 en 1850	
	16 Medisch-topografische kaarten van Van der Paauw tot H.L.A. van Campen, 1833-1883	
	17 De 'annexatie' en H.L.A. van Campen	
IV	De gedrukte plattegronden van de stad Leiden; een cartobibliografisch overzicht tot 1896, door W.E. Penning	79
	1 Inleiding	
	2 Werken waarin de beschreven kaarten gepubliceerd zijn	
	3 Bibliografische bronnen	
	4 Geraadpleegde collecties	
	5 Overzicht van de beschreven kaarten	
	6 De kaartbeschrijvingen	
V	Bronnen en literatuur	103
VI	Lijst van de plattegronden in facsimile	108
VII	Lijst van afgebeelde kaarten en prenten	110
VIII	Register van persoons- en firmanamen, samengesteld door A.J. Kölker	112
IX	Summary by A.H. Sijmons	114

KA 600 001 : 7
A 26 . 161 : 7 fot.

ISBN 90 6469 716 7

© 1997 Uitgeversmaatschappij Canaletto, Alphen aan den Rijn, Holland
Printed in the Netherlands

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without permission from the publisher.

VI Lijst van de plattegronden in facsimile

1. Ca. 1560.
Leijden.
Jacob van Deventer.
Noorden boven.
Schaal ca. 1 : 8.750.
Tekening in kleur, pen en penseel ; 43,5 x 56,5 cm.
Met carton (19 x 20,5 cm).
Origineel: Madrid, Biblioteca Nacional, MS Res 207, nr. 30, f. 34v-35r.
Reproductie: 100%.
2. 1574.
Lugdunum Batavorum obsidione cinctum = Dat belegge van der stede van Leijden.
Hans Lieftrinck.
Noorden boven.
Schaal ca. 1 : 12.500.
Ets ; 32 x 46 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN 009-11-026.
Reproductie: 100%.
Cartobibliografie LEI 001.
- 3¹⁻⁴. 1576 (1744).
Waaragtige afcunferfeitinge der stad en universiteit Leiden in Holland.
Hans Lieftrinck ; gecopieerd in 1744 door Jacob van Werven.
Noorden boven.
Schaal ca. 1 : 2.200.
Tekening op perkament in kleur, pen en penseel; 67 x 86,5 cm.
Origineel: Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal.
Reproductie: 97%.
4. 1600.
Lugdun[um] Batavor[um] = Leyden in Hollant.
Pieter Bast.
Noordoost boven.
Schaal ca. 1 : 3.500.
Gravure ; 37 x 44 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN 009-11-025.
Reproductie: 100%.
Cartobibliografie LEI 005, staat I.
5. 1614.
Geometrische grondt-caerte der stad Leyden.
Jan Pietersz. Dou.
Noord boven.
Schaal ca. 1 : 5.800.
Ets en gravure ; 28,5 x 36 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 12.
Reproductie: 100%.
Cartobibliografie LEI 007.
6. Ca. 1619.
Lugdunum Batavorum = Die stad Leyden.
Pieter Bast ; bijgewerkt en uitgebreid door Nicolaes van Geelkercken.
Noordoost boven.
Schaal ca. 1 : 3.500.
Gravure en ets ; 43,5 x 44 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 13.
Reproductie: 92%.
Cartobibliografie LEI 005, staat II.
7. 1634.
Leyden.
Balthasar Florisz. van Berckenrode en Abraham Goos.
Noord boven.
Schaal ca. 1 : 9.600.
Ets en gravure ; 15,5 x 23,5 cm.
Opgenomen in M.Z. Boxhorn, *Theatrum sive Hollandiae comitatus et urbiurn nova descriptio.*
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 20.
Reproductie: 100%.
Cartobibliografie LEI 009, staat II.
8. 1649.
Lugdunum Batavorum vernacule Leyden.
Joan Blaeu.
Noordoost boven.
Schaal ca. 1 : 3.500.
Ets en gravure ; 41,5 x 53 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 14.
Reproductie: 96%.
Cartobibliografie LEI 013.
- 9¹⁻¹⁸. 1670.
Lugdunum Batavorum An.º 1670 [De Grote Hagen].
Johan (III) Dou en Christiaan Hagen.
Noord boven.
Schaal ca. 1 : 1.500.
10 dubbel folio en 8 quarto bladen : ets en gravure ; 162,5 x 177,5 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 4 en COLLBN Atlas 191.
Reproductie: 85%.
Cartobibliografie LEI 017, staat II.
- 10¹⁻⁵. 1670-1674.
Lugdunum Batavorum Anno 1675 [De Kleine Hagen].
Christiaan Hagen.
Noord boven.
Schaal ca. 1 : 3.200.
3 dubbel folio bladen : ets en gravure ; 79,5 x 89 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 39 en 40, P 330 N 51 en 52.
Reproductie: 93%.
Cartobibliografie LEI 021, staat I.
11. ca. 1735.
Plan de la ville académique et marchande de Leyden en Hollande.
Matthäus Seutter.
Noord boven.
Schaal ca. 1 : 4.000.
Ets en gravure ; 49 x 56,5 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 32.
Reproductie: 83%.
Cartobibliografie LEI 026.
12. 1742.
Leiden.
Isaak Tirion.
Noord boven.
Schaal ca. 1 : 9.000.
Ets en gravure ; 17 x 21 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 31.
Reproductie: 100%.
Cartobibliografie LEI 027.
13. 1762.
Leyden.
Wed[uw]e A. Honkoop en A. Kallewier.
Noord boven.
Schaal ca. 1 : 5.800.
Ets en gravure ; 27,5 x 34,5 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 25.
Reproductie: 100%.
Cartobibliografie LEI 029.
14. 1825.
Plattegrond der stad Leyden. Volgens opneming in den jare 1825.
Salomon van der Paauw.
Noord boven.
Schaal ca. 1 : 5.900.
Gravure ; 40,5 x 50,5 cm.
Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 49.
Reproductie: 97%.
Cartobibliografie LEI 033.

15. 1833 (cholerakaart).

Platte-grond der stad Leiden.

Cornelis Pruys van der Hoeven en Salomon van der Paauw.

Noord boven.

Schaal ca. 1 : 5.900.

Steendruk ; 24,5 x 31 cm.

Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 53.

Reproductie: 100%.

Cartobibliografie LEI 035.

16. 1845.

Nieuwe kaart der stad Leyden 1845.

Willem Jacob van Campen.

Noord boven.

Schaal ca. 1 : 11.900.

Steendruk ; 23 x 23,5 cm.

Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 14 N 56.

Reproductie: 100%.

Cartobibliografie LEI 038, staat I.

17. 1850.

Nieuwe kaart der stad Leyden.

Willem Jacob van Campen.

Noord boven.

Schaal 1 : 2.500.

Steendruk, getint ; 64 x 92,5 cm.

Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN 008-03-004.

Reproductie: 83%.

Cartobibliografie LEI 042.

18¹⁻⁸. 1870-1879.

Kaart der stad Leiden.

Henri L.A. van Campen.

Noord boven.

Schaal 1 : 1.250.

4 bladen : steendruk in kleur ; 112 x 144 cm.

Origineel: Leiden, Universiteitsbibliotheek, COLLBN P 79 N 19.

Reproductie: 94%.

Cartobibliografie LEI 047.

VII Lijst van afgebeelde kaarten en prenten Voor de gebruikte afkortingen wordt verwezen naar hoofdstuk V

Illustraties bij hoofdstuk II 'De ruimtelijke ontwikkeling van Leiden tot 1896'

1. Romeinse beschoeiing langs een natuurlijke kreek ter hoogte van de huidige Nieuwe Brugsteeg, aangetroffen bij opgravingen in 1994. Kleurendia. Collectie Afdeling Monumentenzorg, Gemeente Leiden.
2. Munten van graaf Floris I met het opschrift 'Leitheriburch'. Overgenomen uit: *Leiderdorp aan jaagpad en snelweg*. Leiderdorp/Alphen aan den Rijn 1979.
3. Hoogtekaartje van het oudste deel van de Leidse binnenstad. Overgenomen uit: *Bodemonderzoek in Leiden. Archeologisch Jaarverslag 1981*. Leiden 1982.
4. Romaanse zuil in de kelder van Breestraat 111-113. Foto door J.F. Dröge 1991. Collectie Bureau voor Bouwhistorisch Onderzoek J.F. Dröge, Leiden.
5. Blauwe steen op de buurtkaart van 't Hertogdom van Steynen burgh, ca. 1580. Tekening op perkament. UBL, COLLBN P 307-II N 25.
6. Stadhuis van Leiden. Tekening door Salomon van Dulmenhorst in het 'Straetbouc', atlas van de Leidse straten, ca. 1588. GAL, SA II, 5153.
7. Opgegraven funderingen van de Vrouwekerk. Overgenomen uit: *Bodemonderzoek in Leiden. Archeologisch Jaarverslag 1980*. Leiden 1981.
8. De muurtorens Bourgonje en Oistenrijck, 1816. Tekening door J. Scheltema Jansz. GAL, PV 3117/1 kf.
9. Pellicaanstoren met aangrenzend muurgedeelte, vóór 1862. Tekening door J.E. Kikkert (detail). GAL, PV 4345/15 mf.
10. Carton bij de plattegrond van Jacob van Deventer, met legenda van de daarop afgebeelde gebouwen. Overgenomen uit: *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer, Map I. Nederland Zuid-Holland*. Weesp 1992.
11. De losstaande klokketoren van de Pieterskerk. Kopergravure. Uit: P. van der Aa, *Les délices de Leide*. Leiden 1712. GAL, PV 21882 mf.
12. Ontwerp voor de inrichting van de rundermarkt (Beestenmarkt). Tekening in het Gerechtsdagboek, 1616. GAL, SA II, 52, bij fol. 166vso.
13. Totaalplan voor een stadsuitbreiding met een nieuw verdedigingsstelsel aan drie zijden van de stad. Tekening door Jan Pietersz. Dou, 1611. GAL, PV 332 gf.
14. Overzichtskaartje van de opeenvolgende stadsuitbreidingen. Tekening door J. Poortier, 1997.
15. Het Gerecht met het Gravensteen. Detail uit een gravure door Claes Jansz. Visscher 1623. GAL, PV 18816 kf.
16. Kerkhuizen tegen de noordoostzijde van de Pieterskerk. Kopergravure. Uit: A. Rademaker, *Rhijnlands fraaiste gezichten*. Amsterdam 1732. GAL, PV 21890 kf.
17. Het Prinsenhof op de hoek van het Rapenburg en de Langebrug. Tekening door C.A. Colevelt, 1644 (detail). GAL, PV 9209/2 mf.
18. Het Ammunitiemagazijn in de Kaarsenmakersstraat. Tekening, 1799. Waarschijnlijk gemaakt bij gelegenheid van de sloop. GAL, PV 20701 mf.
19. Het ravelijn voor de Witte poort. Tekening van Jacob van Banchem (1592). Kopie 19de eeuw. GAL, PV 1731/2 kf.
20. De begraafplaats aan de Groenesteeg van bovenaf gezien. Foto door J. Goedeljee, eind 19de eeuw. GAL, PV 2369/1a kf.
21. Naar de situatie van 1846 geactualiseerde stadsplattegrond van S. van der Paauw (oorspronkelijk uitgegeven in 1825), met toevoeging van de stoomfabrieken. Steendruk door F. Desterbecq, uitgegeven door L. Springer. Cartobibliografie: LEI 034-III. UBL, COLLBN P 14 N 52a.
22. Leiden industriestad. Rokende schoorstenen, gezien vanaf bakkerij Ceres aan de Zijdgracht naar het noordoosten. Foto, ca. 1909. GAL, PV 2175/1 kf.
- 23a/b. Korte Langegracht voor en na de demping. a. Foto door J. Goedeljee, vóór 1875. b. Foto, eind 19de eeuw. GAL, PV 5391/2 kf en 19355/1 kf.
24. Het Catharinagasthuis in de Breestraat vóór de veranderingen in de 19de eeuw. Tekening door J.J. Bylaert, 2de helft 18de eeuw. GAL, PV 28544 kf.
25. Ontwerp voor de herinrichting van de Ruïne. Tekening door A. van der Hart, 1807. UBL, COLLBN P 14 N 152.
26. De Zijdgracht voor de demping. Foto door J. Goedeljee, vóór 1886. GAL, PV 5243/2 kf.
- 27a/i. Negen van de tien Leidse stadspoorten, gefotografeerd i.v.m. het besluit tot afbraak: a. Morspoort, b. Rijnsburgerpoort, c. Marepoort, d. Zijlpoort, e. Hogewoerdsbuitenpoort, f. Hogewoerdsbinnenpoort, g. Koepoort, h. Witte buitenpoort, i. Witte binnenpoort. Foto's door J. Goedeljee, 1864-1865. GAL, PV 10/18,21,23,24,28,30,32,33,46 kf.
28. Eerste plattegrond van Leiden na de annexatie van 1896. Schaal 1:3.750. Steendruk door E. Ydo, uitgegeven door C. Kooyker en J.C. Huysman Jr., 1896. GAL, PV 473 gf.

Illustraties bij hoofdstuk III 'Leiden in kaart. De ontwikkeling van de cartografie van de stad Leiden, vooral in gedrukte kaarten verschenen tussen 1550 en 1900'

1. Kaart van de Grote Polder onder Zoeterwoude, 1544. Door Pieter Sluijter. Manuscript, gekleurd. OAR, inv.nr. 1069.
2. Kaart van Leiden en omgeving, 1550. Door Pieter Sluijter. Manuscript, gekleurd. ARAB, Archief Grote Raad van Mechelen, doss. 492/AA, nr. 317.
3. Beeldmerk van J.J. Beeldsnijder, alias Bilhamer, 1575. Detail uit Beeldsnijder's 'Caerte van Noorthollant'. Gravure. UBL, COLLBN P 22 N 2.
4. Kaart van het beleg van Leiden (1574), kopie 17de eeuw. Door J. Beeldsnijder. Manuscript, gekleurd. GAL, PV 44360.
5. Kaart van beleg en ontzet van Leiden (1574), ca. 1675. Door H. Lieftrinck. Kopie, toegeschreven aan Willem Schellinck. Manuscript, potlood. UBL, COLLBN 009-11-027.
- 6a/b. Twee plattegronden van Leiden naar de oorspronkelijke tekening van H. Lieftrinck in resp. de Antwerpse (1581 en later) en Amsterdamse (1609 en later) uitgaven van Guicciardini's *Descrittione*, 1581 en 1609. Gravures. Cartobibliografie: LEI 003-I en LEI 006-I. GAL, PV 325C en 325B.
7. Leiden en omgeving, eind 16de eeuw. Gravure. Uit: G. Braun en F. Hogenberg, *Civitates orbis terrarum*. Cartobibliografie: LEI 002. GAL, PV 319.

8. Het wandtapijt van het ontzet van Leiden, 1587.
Door J.J. Lanckaert naar het patroon door H. Lieftrinck.
Tapijt.
Stedelijk Museum De Lakenhal, Leiden. Foto: GAL, PV 3358.
9. Het bon Wolhuis tussen Breestraat en Langebrug, ca. 1600.
Uitgeknipt fragment van de plattegrond van P. Bast, door Jan van Hout gebruikt als illustratie voor de indeling in bonnen.
Gravure.
GAL, SAIL 1220, fol. 27vo.
10. Plattegrond van Leiden. Proefdruk, ca. 1625.
Gravure.
Cartobibliografie: LEI 008.
GAL, PV 342.
11. Plattegrond van Leiden uit 1614, bijgewerkt in 1712.
Door Jan Pietersz. Dou.
Gravure.
Uit: J.J. Orlers, *Beschryvinge der stad Leyden*. Leiden 1760.
Cartobibliografie: LEI 007-II.
GAL, PV 384-1.
12. Leiden en directe omgeving, 1615.
Door Floris Balthasars.
Detail uit de kaart van het Hoogheemraadschap van Rijnland, 1615.
Gravure.
UBL, COLLBN 505-06-005, blad 13.
- 13a/b. Twee plattegronden van Leiden in latere drukken van Guicciardini's *Descrittione*, 1634 en 1652.
Gravures.
Cartobibliografie: LEI 010-I (1634) en LEI 014-I (1652).
a. GAL, PV 357; b. UBL, COLLBN P 14 N 8.
14. Plattegrond van Leiden, 1641.
Gravure.
Uit: J.A. Werdenhagen, *De rebus publicis Hanseaticis*. Frankfurt a. M. 1641.
Cartobibliografie: LEI 012.
UBL, COLLBN P 14 N 18.
15. Handtekeningen van Johannes (II) Dou en zijn zoon Johan (III) Dou, 1661 en 1665.
Overgenomen uit: GAL A 2094 en A 2084.
16. Plattegrond van Leiden, 1649.
Door J.J. Dou.
Detail uit de kaart van de stadsheerlijkheden, 1649.
Manuscript, gekleurd.
GAL, PV 70330 A.
17. Leiden en directe omgeving, 1647.
Door J.J. Dou en S.P. van Broeckhuysen.
Detail uit de kaart van het Hoogheemraadschap Rijnland, 1647.
Gravure.
UBL, COLLBN P 13 N 9, blad 7 (detail).
- 18a/b. De Marekerk en de Lakenhal. Ontwerpen voor de randdecoratie van de 'Grote Hagen', ca. 1670.
Tekeningen door Abraham Toorenvliet.
GAL, PV 23482 en 20193.
19. Betaling aan R. Roghman voor zijn aandeel aan de totstandkoming van de 'Grote Hagen', 27 oktober 1670.
Uit de bijlagen bij de rekeningen van de tesorier ordinaris.
GAL, SA II 8115, in dorso 139vo.
- 20a/b. De noordwestelijke hoek van de stad Leiden, 1674 en 1675.
Door J.J. Dou en Chr. Hagen.
Details uit de 'Grote Hagen' (1674) en 'Kleine Hagen' (1675).
Gravures.
UBL, COLLBN P 14 N 4 blad 1 en P 14 N 39.
21. Verklaring van Chr. Hagen voor de ontvangst van f 425,- voor het werk aan zijn kleine kaart, 25 juni 1675.
Uit de rekeningen van de tesorier ordinaris.
GAL, SA II 7611, 265.
22. Plattegrond van Leiden, kopie van de 'Kleine Hagen', ca. 1698.
Uitgegeven door Frederik de Wit.
Gravure.
Cartobibliografie: LEI 023-I.
UBL, COLLBN P 14 N 33.
23. Plattegrond van Leiden, ca. 1750.
Gegraveerd door Robert Benning.
Gravure.
Cartobibliografie: LEI 028.
RPK, Atlas Ottens 10-18f.
24. De 'Kleine Hagen' in gebruik voor praktische doeleinden. Door inkleuring en nummering zijn de kwartieren van de huiszittenmeesters aangegeven, 18de eeuw.
Gegraveerd door Chr. Hagen.
Gravure, ingekleurd.
UBL, COLLBN P 14 N 45a.
25. Kaart van het gebied van de Ramp van 1807, 1807.
Door P. van Campen.
Gravure.
UBL, COLLBN P 14 N 148.
26. Kadastrale kaart van sectie G van de stad Leiden, 1823-1824.
Door W.J. van Campen.
Manuscript.
GAL, PV 403-6.
27. Verzamelplan van de kadastrale gemeente Leiden, 1823-1824.
Manuscript.
GAL, PV 404.
28. Kaart van de verversing der wateren, 1827.
Door S. van der Paauw.
Manuscript.
GAL, SA 1816-1851, Inv.nr. 5354.
29. Plattegrond van Leiden, 1832.
Door S. van der Paauw; gelithografeerd door F. Desterbecq; gedrukt door L. Springer te Leiden.
Steendruk.
Cartobibliografie: LEI 034-I.
UBL, COLLBN P 14 N 52.
30. 'Basiskaart' van Leiden, ca. 1836.
Door S. van der Paauw.
Steendruk.
Cartobibliografie: LEI 036.
UBL, COLLBN P 14 N 54.
31. Kaart van Oud-Poelgeest, 1837 (detail).
Door W.J. van Campen.
Manuscript, gekleurd.
UBL, COLLBN P 13 N 104.
32. Advertentie uit de Leydsche Courant van 31 december 1845. Betreft de plattegrond van W.J. van Campen (LEI 038).
GAL
- 33a/b. Tweede staat en vierde staat van de plattegrond van Leiden (1845) door W.J. van Campen, 1850 en 1865.
Uitgegeven door P. Engels.
Steendrukken.
Cartobibliografie: LEI 038-II en LEI 038-IV.
UBL, COLLBN P 14 N 57 en 57a.
34. Nieuwe kaart der stad Leiden, 1884.
Uitgegeven door De Breuk en Smits, derde staat.
Steendruk.
Cartobibliografie: LEI 051-03.
UBL, COLLBN P 14 N 63.
35. Advertentie uit de Leydsche Courant van 30 oktober 1850. Bericht naar aanleiding van de uitgave van de nieuwe plattegrond van W.J. van Campen (LEI 042).
GAL
36. Cholerakaart, 1867.
Door J.W. Schaap.
Manuscript, gekleurd.
UBL, COLLBN P 52 N 3.
37. Symboolgebruik op de cholerakaart, 1867 (detail).
Door J.W. Schaap.
Manuscript, gekleurd.
UBL, COLLBN P 52 N 3.
38. Kaart betreffende het verloop van de roodvonk-epidemieën van 1878-1880. Kaart C, Ziektehaarden in beide epidemieën, 1881.
Door de Vereeniging tot Verbetering van de Volksgezondheid te Leiden.
Steendruk in kleuren.
Uit: *Verslagen van de Vereeniging tot Verbetering van de Volksgezondheid te Leiden*, 1881.
Cartobibliografie: LEI 053-III.
UBL 1123 E 2.
39. Schetskaart voor een stadsuitbreiding van Leiden, 1853.
Door S. van der Paauw.
Manuscript, gekleurd.
GAL, PV 422.
40. Situatie tekening van de voorgestelde grensverandering der gemeente Leiden, 25 januari 1896.
Door H.L.A. van Campen.
Steendruk in kleuren.
GAL, PV 471a.
41. Ch.M. Dozy, *Hoe Leiden er vroeger uitzag*. Leiden 1896.
Titelblad.
GAL, Bibl L&o 3217 plano.